

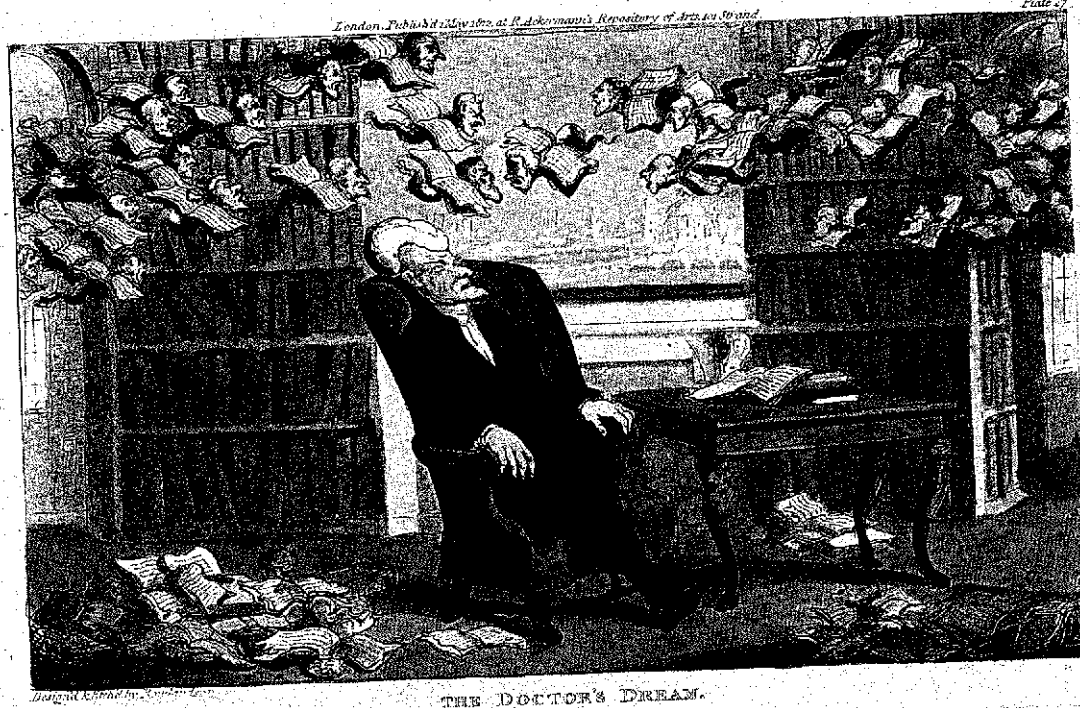
Vědecký smrtelný hřích

Plagiátorství: příčiny, důsledky, prevence

— Tomáš FOLTÝNEK

Pojem plagiátorství je široké veřejnosti znám zejména díky aférám politiků, které se nevyhnuly prakticky žádné zemi. V Německu to byl ministr obrany Karl zu Guttenberg a ministryně školství Anette Schavan, v Maďarsku prezident Pál Schmitt, v Rumunsku premiér Victor Ponta a ministryně pro vědu Ecaterina Andronescu, v USA první dáma Melania Trump, v Česku třeba ministryně spravedlnosti Taťána Malá. Ale nezůstává samozřejmě jen u politiků a jejich blízkých. V Rumunsku skandály pokračují na Policejní akademii, v Rusku jsou případy plagiátorství akademických funkcionářů na denním pořádku a v Česku nedávno rezignoval prorektor Univerzity Karlovy Martin Kovář.

Plagiátorská aféra má ve většině případů obdobný průběh. Na počátku je *whistleblower* (novinář, student, aktivista), který na případ upozorní. Obviněný plagiátor obvykle označí všechna nařčení za absurdní, prohlásí, že se ničeho zlého nedopustil, a naopak obviní *whistleblowera* z účelového očeřování v rámci politického boje. Následují fakta, obvykle v podobě barevně vyznačených pasáží, které se v původním a okopírovaném textu shodují. Plagiátor pod tlakem situace přiznává, že se mohl dopustit určitých chyb. V této chvíli se mu dostává podpory nejbližšího okolí, které zdůrazňuje jeho zásluhy (v dané chvíli irelevantní), anebo obvinění bagatelizuje. Například německá kancléřka Angela Merkel o Guttenbergovi prohlásila, že jej jmenovala

Počkat, až přiletí texty odjinud, pak je protřídít a vydat jako vlastní. Kolik akademiků o tom sní?

ministrem obrany, a nikoliv odborným asistentem. Následuje ostrá reakce akademické komunity, která veřejnosti vysvětluje podstatu plagiátorství a poukazuje na morální selhání plagiátora, který pak zpravidla podlehne tlaku a rezignuje. Alespoň v civilizovaném světě.

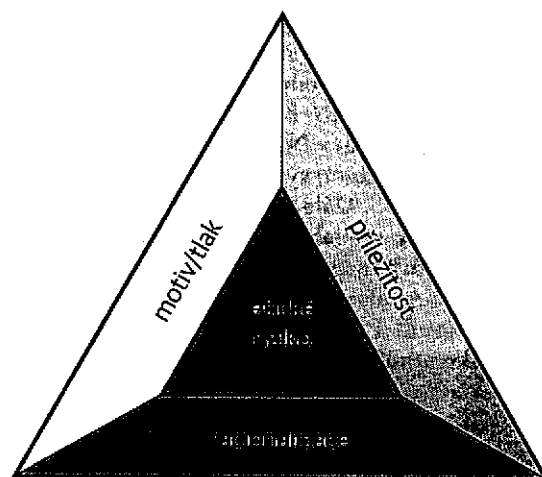
DŮSLEDKY PLAGIÁTORSTVÍ

Theodor Tudoroiu (2017) analyzoval známé případy plagiátorství politiků, průběh jejich kauz a výzkumy veřejného mínění. Dospěl k závěru, že občané v důsledku těchto kauz začínají vnímat vzdělávací systém jako zkorumpovaný, že klesá jejich důvěra v demokratické struktury a že plagiátorství představuje *přímou, agresivní a efektivní hrozbu pro demokracii jako takovou*. Je pravda, že ne každý absolvent univerzity se stane politikem. Plagiátorství je však častým prohřeškem i ve vědecké komunitě, kde je součástí trojice smrtelných hříchů známé pod zkratkou FFP: *fabrication - falsification - plagiarism*. Účastníci světových konferencí o vědecké etice dostali za úkol posoudit frekvenci a závažnost několika scénářů FFP. Ukázalo se, že vědecká komunita sice vnímá plagiátorství jako nejčastější ze zmíněných prohřešků, ale také jako nejméně závažný (Bouter, 2018). Samotný autor studie Lex Bouter tento názor potvrdil prohlášením: *Mě plagiátorství nezajímá, protože neovlivňuje pravdu. Kopie pravdy je opět pravda*.

Na první pohled je tato úvaha správná, při bližším zkoumání však narazíme na trhliny. Zaprvé, plagiátorství nemusí být jen kopie zachovávaná myšlenku původního sdělení. Slyšel jsem o případu, kdy plagiát studie o rakovině prsu pojednával o rakovině žaludku. Plagiátor prostě nahradil všechny výskyty slova „prsů“ slovem „žaludku“. Je jasné, že takovéto plagiátorství již pravdu ovlivňuje, potenciálně může způsobit i ztráty na životech. Zadruhé, plagiátorství ovlivňuje pravdu ve smyslu autorství. Vědci si přivlastňují články, které nenapsali, a na základě dlouhého seznamu publikací se stávají docenty a profesoři nebo získávají vědecké granty. A zatřetí, plagiátorství problematizuje metastudie. Pokud metastudie dojde k závěru, že deset z patnácti experimentů potvrdilo účinnost určité látky při léčbě, vypadá to přesvědčivě. Ale co když je šest z oněch deseti okopírováno?

Plagiátorství může mít závažné důsledky i ve vzdělávacím procesu. A nemusí to být jen závěrečné práce, ale i seminární práce a semestrální projekty. Studenti získávají zápočty za texty, které nenapsali, a kredity za úsilí, které ne vynaložili. Nedošlo k naplnění požadovaných výstupů z učení, a univerzitní diplom tak certifikuje znalosti a dovednosti, které jeho držitel nemá. To vede ke ztrátě

Podvodný trojúhelník (podle Davida Baileyho) znázorňuje faktory, které jsou v obecné rovině příčinou každého podvodného jednání

důvěry ve vysokoškolské vzdělání, jejíž důsledky mohou být pro akademický sektor fatální. Plagiátorství je tedy problém, který je třeba aktivně řešit.

PŘÍČINY PLAGIÁTORSTVÍ

Příčiny podvodného jednání jsou v obecné rovině znázorněny takzvaným podvodným trojúhelníkem, který popisuje tři faktory ovlivňující jakékoliv podvodné jednání: *motiv nebo také pocit tlaku* (složit zkoušku, získat titul) - *příležitost* (pramenící obvykle z nedbalé detekce podvodného jednání) - *racionalizace* (zahrnující analýzu rizika a zisku spolu s pocitem, že podvodné jednání je společenskou normou).

Když jsme se v rámci projektu *Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education across Europe* ptali studentů a učitelů, jaká je příčina plagiátorství u studentů, dostali jsme zajímavé odpovědi. Učitelé na prvních místech uváděli jednoduchost kopírování z internetu, domněnku, že studenti nevidí na plagiátorství nic špatného, a přesvědčení studentů, že učitel se plagiátorstvím nebude zabývat. Odpovědi studentů byly jiné. Na prvním místě byl nedostatek času následovaný obtížností zvládnout velké množství úkolů a na třetím místě byla nedůvěra, že by jejich vlastní text byl dost dobrý (Foltýnek et al., 2013). Rozpor ve vnímání je vidět na první pohled. Zatímco učitelé vidí primární příčinu ve využití příležitosti, u studentů je to zejména vnější tlak.

Prevence podvodného jednání ve východní Evropě se obvykle zaměřuje na omezení příležitosti a tvrdé tresty. Kamery u zkoušek, speciální oddělení zkoumající závěrečné práce a nulová tolerance plagiátorství, propouštění učitelů při braní úplatků. Tato opatření skutečně snižují příležitost; vyšší riziko odhalení snižuje racionalizaci podvodného jednání. A vypadá to, že tato opatření ve východoevropském kulturním

Tomáš FOLTÝNEK

je odborný asistent na Ústavu informatiky Provozní ekonomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, zástupce ČR v Pan-European Platform for Ethics, Transparency, and Integrity in Education (FTINED) při Radě Evropy, předseda sdružení European Network for Academic Integrity. tomas.foltynek@mendelu.cz

kontextu fungují. Když jsme se studentů v Srbsku zeptali, jaká opatření na prevenci plagiátorství by navrhli, okamžitě odpověděli: *Tvrdé tresty. Nic jiného na nás neplatí.* Když jsme stejnou otázku položili studentům v Německu, na prvním místě zmínili důkladnou výuku akademického psaní a práce se zdroji. Dále to byla motivace ze strany učitele, tresty z jejich úst vůbec nezazněly.

Je tedy příčina plagiátorství u studentů, nebo u učitelů? Analýzu odborné literatury na toto téma provedl Petr Pabian ve své etnografické studii zkoumající podvádění studentů na českých vysokých školách. V odborné literatuře nejprve dominoval postoj obviňujících studenty, kteří se nechtějí učit, neumějí správně pracovat se zdroji a volí jednoduchou cestu kopírování textů z internetu. Pak došlo k posunu paradigmatu a obviňování učitelů. Studenti neumějí pracovat s literaturou? To učitelé je to nenaučili. Studenti se nechtějí učit? To učitelé je správně nemotivovali. Pabian dochází k závěru, že ani jeden pohled není správný a příčinu vidí v nefunkčnosti vzdělávacího systému, který upřednostňuje publikační činnost před kvalitní výukou. V prostředí, kde publikace jsou základním kritériem finančního hodnocení, kariérního postupu i akreditačního řízení, se výuka nutně stává příležitostí, které je třeba věnovat co nejméně času. To vede k tomu, že učitelé volí nejjednodušší cestu, tedy předávání encyklopedických znalostí, které lze snadno zkusit pomocí výběrových otázek, jejichž odpovědi jsou strojově vyhodnocované. Posílání podvádějících studentů před disciplinární komisí také stojí spoustu času, který poté chybí při publikační činnosti. Nelze se tedy divit, že studenti, kteří nevidí v replikaci encyklopedických znalostí smysl, hledají racionálnější cesty, jak takovýmto systémem projít s co nejmenším úsilím. Opisování u zkoušek, vzájemné sdílení zkouškových odpovědí a plagiátorství nevnímají jako podvod, ale jako reakci na nefunkčnost vzdělávacího systému (Pabian, 2015).

AKADEMICKÉ SÍTĚ

Jak tedy ven ze začarovaného kruhu? Při prevenci plagiátorství je třeba se zaměřit na všechny tři strany podvodného trojúhelníka. Nejen omezit příležitost pomocí softwarových nástrojů, ale i snížit vnější tlak. Zdůrazňovat užitečnost znalostí, mysl semestrálních projektů a přidanou hodnotu závěrečné práce. Studenti musejí chtít znalosti a dovednosti, nikoliv titul. A toto nemůže být jen zodpovědnost učitelů, ale celé instituce. Poctivé vzdělávání se neodehrává jen ve třídě, ale při jakémkoliv kontaktu s univerzitní administrativou. Školy musejí svým učitelům dát jasně najevo, že je kvalita výuky zajímavá, a kvalitní

učitele patričně ohodnotit, protože akademická etika je součástí kvality. To se koneckonců odráží i v dnešní odborné literatuře, která mluví o *building culture of academic integrity* a zodpovědnosti všech aktérů vzdělávacího procesu.

Angličtina rozlišuje dva pojmy - *academic ethics* a *academic integrity*. Zatímco etika zahrnuje morální hodnoty, které uznává a dodržuje akademická obec, integrita se týká hodnot, které má každý v sobě. Oním *building culture of academic integrity* se myslí vytváření prostředí, které klade důraz na *dodržování etických a profesních zásad, norem a postupů a konzistentní systém hodnot sloužících jako vodítko při rozhodování jednotlivců nebo institucí ve vzdělávání a výzkumu* (Tauginien et al., 2019). Takovéto prostředí nevybudovali ani studenti, ani učitelé sami, je potřeba závazek všech členů akademické obce a silná podpora vedení.

Dobrá zpráva je, že systematický přístup založený na dlouhodobé strategii, která zohledňuje všechny aktéry a řeší všechny strany podvodného trojúhelníka, funguje. Guy Curtis a Lucia Vardanega (2016) zkoumali, jak se měnilo plagiátorství od roku 2004 do roku 2014 na jedné australské univerzitě, která zavedla důkladnou výuku akademického psaní, nasadila antiplagiátorský software, zavedla hodnocení založené na kritériích a standardech a implementovala mnoho změn ve svém způsobu vzdělávání. Výsledkem byl výrazný pokles všech forem plagiátorství s výjimkou autoplagiátorství a *ghostwritingu*. Obdobná studie Caleba Owense a Fiony White (2013) potvrdila pokles všech forem plagiátorství po zavedení antiplagiátorského softwaru a důsledné výuky akademického psaní. Studie zdůrazňuje klíčovou roli průběžné konstruktivní zpětné vazby, která studentům dává příležitost ke zlepšení, a způsobu i obsahu ověřování znalostí.

Příklady dobré praxe, které ve světě fungují, bychom našli více. A nemusí se jednat jen o ucelené institucionální strategie, jsou to i vzdělávací materiály vytvořené učiteli na různých školách, krátká videa nebo příklady ze života poukazující na provázanost akademické a profesní etiky. Shromáždit tyto materiály byl jeden z cílů projektu *European Network for Academic Integrity*. Projekt sice skončil, ale spolek univerzit, které mají zájem spolupracovat na poli akademické etiky, funguje dále. Kromě vzdělávacích materiálů je k dispozici i slovníček pojmů, obecný návod pro akademickou etiku a sebehodnotící testy, vše je dostupné na www.academicintegrity.eu. Snad najdou tyto materiály odezvu i v českém prostředí. A snad se i na našem malém českém poličku podaří vybudovat kulturu akademické etiky. □

Literatura

- L. M. Bouter et al., „Ranking Major and Minor Research Misbehaviors“, *Research Integrity and Peer Review*, 1 (1), 17 (2016); G. J. Curtis - L. Vardanega, „Is Plagiarism Changing over Time?“, *Higher Education Research & Development*, 35 (6), 2016, s. 1167-1179; T. Foltýnec et al., „Do Students Think What Teachers Think about Plagiarism?“, in: *Plagiarism Across Europe and Beyond - Conference Proceedings*, Brno 2015, s. 127-135; C. Owens - E. A. White, „A 5-Year Systematic Strategy to Reduce Plagiarism among First-Year Psychology University Students“, *Australian Journal of Psychology* 65 (1), 2013, s.14-21; P. Pabian, „Why 'Cheating' Research is Wrong“, *Higher Education*, 69 (5), 2015, s. 809-821; L. Tauginien et al., *Glossary for Academic Integrity*, Brno 2019 (2. vyd.); T. Tudoroiu, „No, Prime Minister. PhD Plagiarism of High Level Public Officials“, *European Review*, 25 (4), 2017, s. 623-641.